

LABOR MIGRATION OF ROMA IN SLOVAKIA – CRITICAL ANALYSIS OUTLINE

Nikoleta Slavíková¹ Martin Mlynár²

Abstract

The goal of the article is to critically analyze the scientific discussion on Roma labor migration in Slovakia. The main focus is on studies that examine Roma migration trends and obstacles that Roma face in the labor market in Slovakia as well as in society. To achieve this goal, we provide a critical review of the scientific literature on Roma labor migration, which focuses on methodologically quantitative and qualitative studies that have been conducted over the past 20 years. The paper deals with the issue of integration, barriers in society and the labor market and the very reasons that may lead to the implementation of labor migration. We conclude the article with claims that we can understand the labor migration of the Roma as a very complex process that cannot be simplified. Barriers that hinder the Roma in the labor market are linked to the reasons for implementing labor migration. It is the complexity of the combination of reasons that results in their migration for work.

Keywords:

Roma; Slovakia; Integration; Critical Review; Labour Migration

I. Úvod

Migráciu by sme nemali chápať len ako fyzický pohyb v priestore na iné miesta, ale aj nádej ktorá je úzko spojená s predstavovanou životaschopnosťou seba samého (Grill, 2012). V procese migrácie sa nejedná len o jednoduchý fyzický presun z jednej lokality do druhej, ale skrýva sa za ňou oveľa komplikovanejšia spleť dôvodov a motivácií. V prípade Rómov sa stále jedná o jednu z najzraniteľnejších menšín v rámci Európskej únie a aj Európy ako takej. Téma pracovnej migrácie Rómov nie je významná len z dôvodu nedostatku pracovníkov na trhu práce na Slovensku či odlivu mozgov, ale aj pochopenia komplikovaného obrazu realizovania migrácie. Je stále relatívne málo preskúmanou témou a zaslúži si pozornosť akademikov, vedcov a aj širšej spoločnosti. Cieľom článku je načrtnúť kritickú analýzu vedeckej diskusie o pracovnej migrácii Rómov, s dôrazom na Slovenskú republiku. Príspevok sa primárne zameriava na dôvody pracovnej migrácie a prekážky, ktorým Rómovia čelia na trhu práce na Slovensku ako aj v spoločnosti. Sekundárne je pozornosť venovaná problematike Európskej únie ako medzinárodného aktéra, ktorý rieši problematiku rómskej inklúzie.

¹ Centre of Social and Psychological Sciences – Institute of Forecasting, SAS, Šancová 56, 811 05 Bratislava, Slovakia; Institute of Public Policy, Faculty of Social and Economic Sciences, CU, Mlynské luhy 4, 821 05 Bratislava, Slovakia; nikoleta.slavikova@fses.uniba.sk

² Centre of Social and Psychological Sciences – Institute of Forecasting, SAS, Šancová 56, 811 05 Bratislava, Slovakia; Institute of Public Policy, Faculty of Social and Economic Sciences, CU, Mlynské luhy 4, 821 05 Bratislava, Slovakia; martin.mlynar@fses.uniba.sk

II. Metodika

V rámci článku pracujeme prevažne s kvalitatívnou metódou kritickéj analýzy odborných článkov, ktoré vznikali prevažne za posledných 20 rokov. Výsledkom načrtnutia kritickéj analýzy je diskusia vedeckej literatúry, ktorá sa zaoberá pracovnou migráciou Rómov (hlavne na Slovensku) a v prepojení na prekážky na trhu práce. V rámci metodiky sme si určili dve výskumné otázky:

- 1) *Akým prekážkam čelia Rómovia na trhu práce?*
- 2) *Aké sú dôvody pracovnej migrácie Rómov?*

Výskumné otázky boli určené na základe existujúceho poznania, ktoré pramení z teoretického hľadiska (Massej, et. al., 1993; Magazzini, Piemontese, 2019; de Haas, 2021). Na základe výskumných otázok sme hľadali relevantnú vedeckú literatúru, ktorá sa zaoberá pracovnou migráciou Rómov na Slovensku a s nimi spojenými prekážkami na trhu práce taktiež aj v spoločnosti. Výber vedeckých publikácií prebiehal za pomoci webovej aplikácie Google Scholar, kde bola pozornosť venovaná hľadaniu publikácií, ktoré sú zamerané na Slovenskú republiku (aspoň čiastočne), čo výrazne zredukovalo počet nájdených výsledkov o migrácii a prekážkam na trhu práce rómskej komunity. Sústredili sme sa hlavne na výskumy, ktoré vznikli za posledných 20 rokov. Konkrétne sme vyseletovali 33 štúdií, ktoré tvoria základ tohto článku. Na úvod sme ich rozdelili podľa použitej metodiky na dve kategórie – kvalitatívne a kvantitatívne výskumy. Vo väčšine prípadoch sa kvalitatívny a kvantitatívny prístup skôr prelínal a preto pri väčšine nebolo jednoznačné určiť ich zameranie. Druhý krok, vzhľadom na zameranie nášho článku, bolo rozdelenie na dve hlavné oblasti – prekážky na trhu práce a dôvody migrácie. Do týchto kategórií boli pridelené na základe hlavného zamerania alebo hlavnej témy článku (najväčšia pozornosť z celej štúdie bola venovaná tej oblasti). Viac publikácií sa zameriava na prekážky na trhu práce (18), z čoho väčšina z nich sa venovala nejakej špecifickej oblasti ako vzdelanie, nezamestnanosť atď.. Nižšie množstvo sa pozerá na migráciu (15). Zaujímavosťou však je, že obvykle časť práce v článkoch je zameraná taktiež aj na problémy prístupu na trh práce, čo zároveň dopĺňa prvú kategóriu. V prípade prvej kategórie takáto situácia nenastala, ak sa migrácia spomínala, tak len veľmi okrajovo. V rámci článkov sme hľadali odpovede na naše výskumné otázky, ktoré sme dali do diskusie s inou štúdiou, ktorá mala rovnaký alebo rozdielny výsledok. Na základe tohto postupu sme sformulovali náčrt kritickéj vedeckej diskusie o danej problematike.

Doplnkovo sme sa venovali aj kvantitatívnym metódam, ktoré boli spracované alebo prebraté z výskumov spomínaných nižšie. Z opisnej štatistiky sme využili medián. „*Medián je hodnota, ktorá súbor zistených hodnôt delí na 2 rovnako početné skupiny, t. j. skupiny, z ktorých prvá obsahuje 50 % štatistických jednotiek, ktoré majú hodnotu znaku X menšiu ako medián, druhá obsahuje 50 % zvyšných štatistických jednotiek, ktoré majú hodnotu väčšiu ako medián.*“ (Štatistický úrad, 2020). Údaje, ktoré sa nachádzajú v Obrázku 1 boli vypracované na základe určenia mediánu medzi odhadovanými počtami Rómov v jednotlivých obciach SR. Taktiež sme v rámci vypracovania článku pracovali s metódou komparácie, resp. porovnávania. Komparácia umožňuje porovnávať dva alebo viac súborov a na tomto základe o nich robiť úsudky (Tomšík, 2017). Porovnávané boli štatistické výsledky v prípade etnického a rodového hľadiska, ktoré ponúkli zreteľnejší obraz o rozdieloch medzi nimi.

Súčasťou analýzy literatúry bola aj práca s výskumami (tieto výskumy neboli zaradené do prvej kategorizácie vzhľadom na to, že sa jednalo o dátové súbory) od rôznych organizácií ako Rozvojový program spojených národov (UNDP), Agentúra Európskej únie pre základné práva (FRA), Organizácia spojených národov (UN), Inštitút finančnej politiky (IFP) alebo Atlas Rómskych komunít. V rámci príloh sme vychádzali z týchto štatistických údajov (FRA, 2011; UN, 2019; Atlas Rómskych komunít, 2019), na základe ktorých sme spracovali vlastné grafy a mapu.

III. Európska únia ako medzinárodný aktér zmeny

V dôsledku pretrvávajúcej diskriminácie a nepriateľských postojov začali byť Rómovia politicky aktívnejšími a od roku 1971 usporiadali 9 svetových kongresov. Postupne sa začalo rozoberať presadzovanie práv a integrácia Rómov aj vo viacerých medzinárodných organizáciách. Výnimkou nebola ani Európska únia. Kedy sa však začala výraznejšie zaoberať Rómami? Claude a Guild (2010) za to považujú rozširovanie a integráciu EÚ (vrátane prípravných procesov pre rozšírenie prvých 8 krajín a potom ďalšie 2 krajiny bývalého východného bloku). Hlavne v krajinách strednej a východnej Európy môžeme pozorovať významné animozity a antipatie. Tieto krajiny mali do veľkej miery rozvinuté proti-rómske postavenie, násilie a diskrimináciu, čo prinieslo dôraznejšie sociálne začlenenie Rómov do záujmov európskej politiky (Cahn, Guild, 2010).

Ako konštatuje Európska komisia (2011) vo svojom strategickom dokumente o integrácii Rómov: „Zostávajú jednou z najzraniteľnejších menšín a stále výrazne zaostávajú za svojimi európskymi partnermi, pokiaľ ide o vzdelanie, zamestnanie, prístup k zdravotnej starostlivosti a bývanie.“ Rómsku komunitu však nemôžeme považovať za homogénnu skupinu (aj napriek rovnakej krajine pôvodu), čo má za následok vytvorenie subetnickej diferenciácie. „Rómska populácia je vysoko heterogénna – tak z etnografického, ako aj zo sociálno-ekonomického hľadiska.“ (Rusnáková, Rochovská, 2016, s. 246). Sú heterogénna populácia, pokiaľ ide o etnickú identitu, sociálne postavenie, používanie jazyka, úroveň integrácie/segregácie a následne aj ich pozíciu na trhu práce (Messing, 2013).

O problematiku integrácie Rómov sa však nezaujíma len Európska únia, ale ide o celý sled organizácii v strednej a východnej Európe. Zaujímavou iniciatívou bola „Decade of Roma Inclusion“, kde sa spojilo 12 Európskych krajín s jedným cieľom, a to vyrovnáť priepasť medzi rómskou minoritou a majoritnou spoločnosťou (Jovanovic, 2015). Iniciatíva trvala 10 rokov (2005 – 2015) avšak nepriniesla želané výsledky (Jovanovic, 2015; Brüggemann, Friedman, 2017). Vzdelávanie bolo prioritnou oblasťou, v ktorej sa dosiahol najväčší pokrok pri zlepšovaní situácie Rómov, avšak táto situácia sa v priebehu dekády zlepšila aj u nerómov (Friedman, 2015). Ako ukázala štúdia od Higginsa (2012, s. 49), ktorý použil dáta z výskumu UNDP 2011: „Vzdelávanie mladých Rómov (vo veku 15 – 24 rokov) vo vzdelávaní od roku 2004 výrazne vzrástol, čo odráža ich vyššiu účasť na vyššom stredoškolskom a terciárnom vzdelávaní, aj keď rozdiel v účasť na vzdelávaní na týchto úrovniach je stále veľmi významná.“ Rómovia aj napriek tejto snahe zostali jednou z najviac odmietaných menšín v rámci EÚ. Problémom pri nadnárodných stratégiách môže byť fenomén izomorfnej mimiky, pri ktorej sa vlády snažia napodobniť úspechy iných krajín aplikovaním príkladov „dobrej praxe“ v národnom kontexte, bez zohľadnenia národných špecifik. Iniciatíva EÚ preto môže pomôcť pri zvyšovaní povedomia o výzvach určitých možnostiach zmeny, ale nemali by slúžiť na to, aby vlády zakryli svoj nedostatok odhodlania doma. „Takéto medzinárodné intervencie a fondy môžu pomôcť len vtedy, ak rozšíria participáciu na zdieľaní domácej politickej moci a verejných rozpočtov mimo úzkych elít.“ (Jovanovic, 2015).

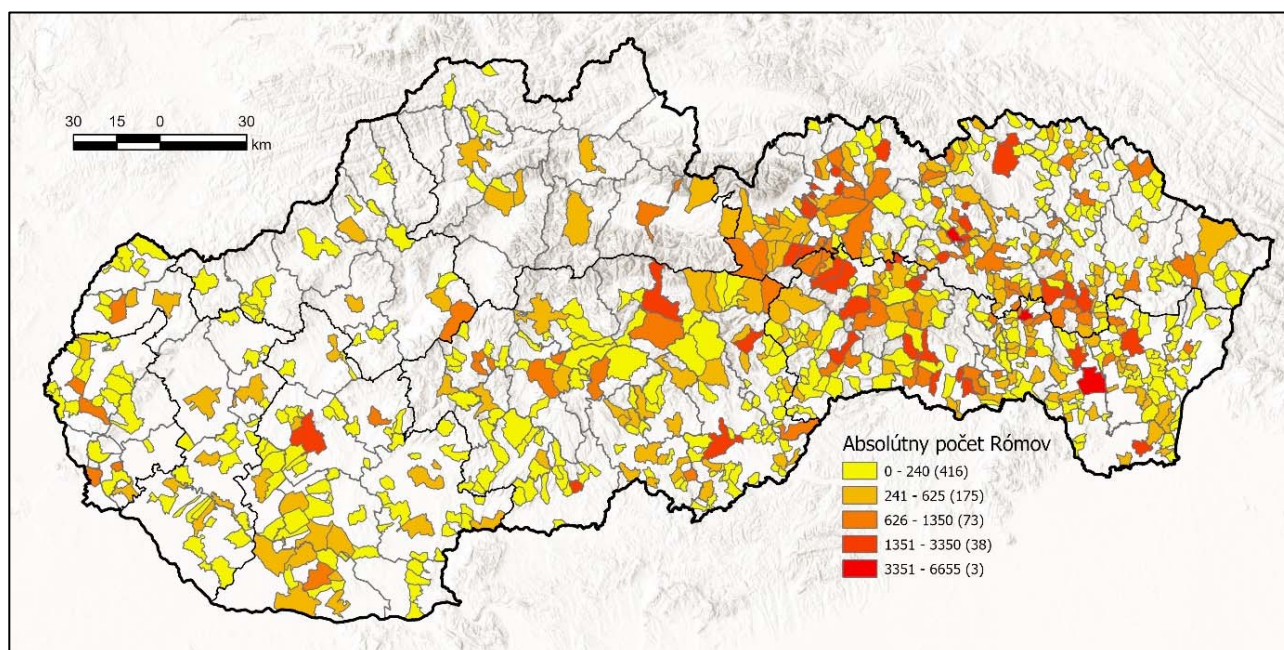
V súčasnosti Európska Únia odhaduje približne 10-12 miliónov Rómov na území Európy, z toho 6 miliónov Rómov na území členských štátov EÚ (Európska komisia, 2021). Údaje o sčítaní Rómov v jednotlivých krajinách boli vždy veľmi nepresné. Stáva sa, že v niektorých štátoch sa oficiálne údaje, ktoré môžu byť založené na kritériách právneho charakteru a odhady, ktoré poskytujú iné zdroje, rozchádzajú v počte v pomere 1 : 5 (Liégeois, 1997). V rámci EÚ nie je táto situácia odlišnou, kde skutočný počet Rómov môžeme len odhadovať. Európska komisia poskytuje v rámci riešenia otázky rómskej inklúzie, v rámci štátov Európskej Únie, približné odhady počtu Rómskej populácie v jednotlivých štátoch (odhady sú vo väčšej časti čerpané z externých zdrojov jednotlivých členských krajín).

Inak to nie je ani v prípade Slovenskej republiky, kde sa odhaduje okolo 440 000 Rómov, čo tvorí približne 8 % populácie (Atlas Rómskych komunit, 2019). Podľa dostupných informácií žije táto minorita približne v 40 % obcí (Marcinčinová, 2014). Je to jeden z najväčších percentuálnych podielov v rámci celej Európy. Minorita už v minulosti čelila výraznej diskriminácii (Liégeois, 1997; Radičová, 2001, Kotvanová et al., 2003; Matlovič, 2005; Cohen, 2020), ktorá ju motivovala neustále migrovať.

Rómska menšina je v skutočnosti druhou najväčšou etnickou skupinou žijúcou na území Slovenska, ale podľa Sčítania obyvateľov, domov a bytov to tak nie je (Atlas Rómskych komunit, 2019). V rámci SODB 2021 sa k rómskej národnosti prihlásilo približne 155 000 občanov SR. Väčšina občanov však využila možnosť sa k nej prihlásiť ako k druhej národnosti (takmer 90 000). Tento fakt poukazuje na nechť Rómov hlásiť sa k svojmu etnickému spoločenstvu, ale predpokladáme, že sa takto sami dobrovoľne rozhodli (Michaeli, Matlovič, Klamár, 2003).

Obrázok 1 nám zobrazuje absolútny počet Rómov na základe údajov z Atlasu Rómskych komunit z roku 2019. Vzhľadom na to, že údaje o počte sú len odhadované, tak sme vždy použili medián medzi dvomi číslami, ktoré poukazovali na počet Rómov v obciach. Z mapy môžeme vidieť, že koncentrácia rómskeho obyvateľstva je hlavne na východe a juhu Slovenskej republiky. Najvyššia početnosť ľudí minority sa nachádza v mestách, avšak v rámci obcí je diverzifikácia oveľa vyššia.

Obrázok 1: Absolútny počet Rómov v obciach Slovenskej republiky v roku 2019

Zdroj: dáta – vlastné výpočty na základe Atlasu Rómskych komunit, 2019; mapové vrstvy – vlastné spracovanie na základe ZB GIS 2021

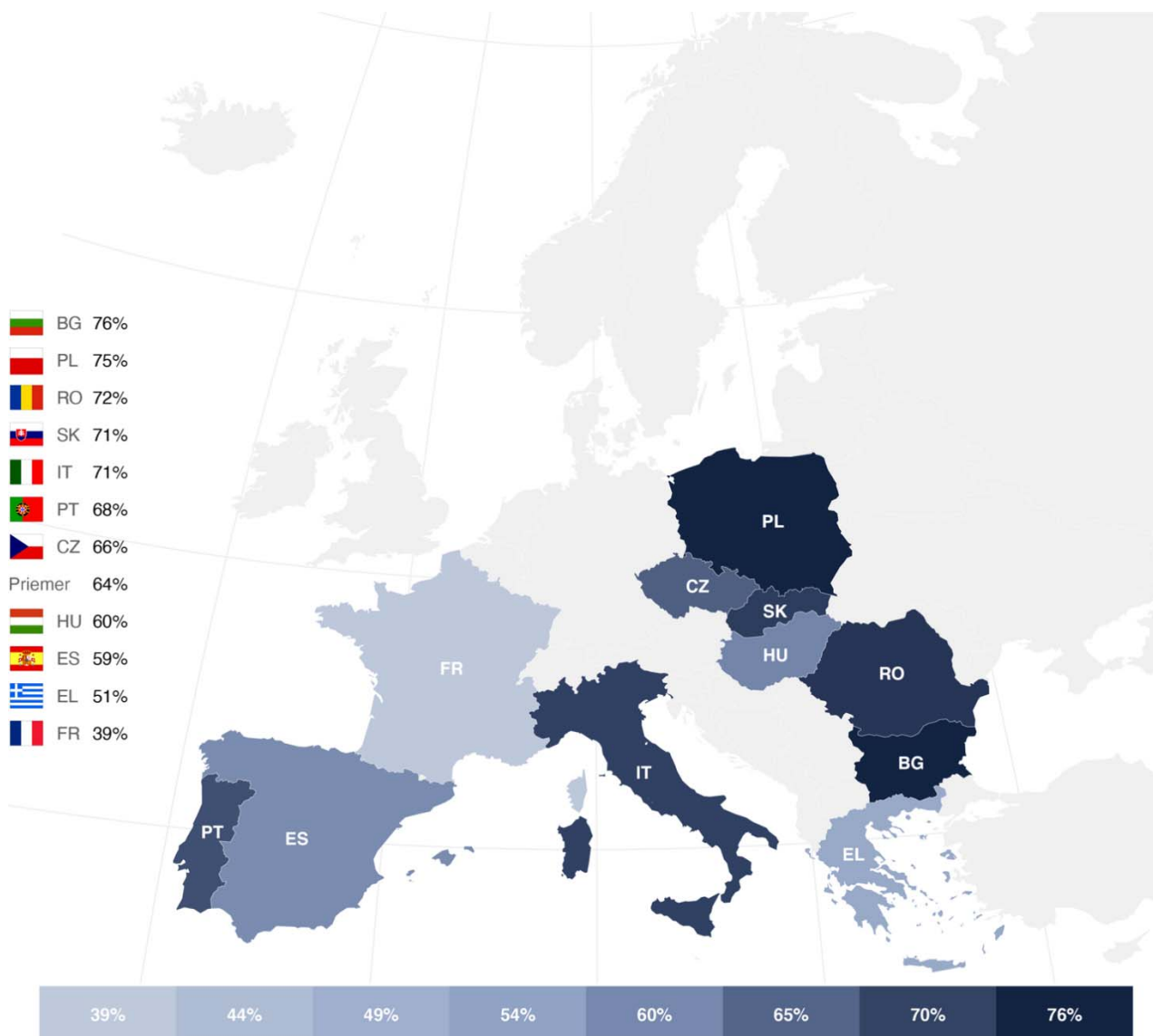
Vysvetlivky: (číslo v zátvorke) – počet obcí, ktoré sa nachádzajú v danej kategórii

IV. Sociálno-ekonomická situácia Rómov

V súčasnej dobe je typické označovanie „Rómov“ ako kultúrne odlišnej „*etnickej skupiny*“ s dominantnou a všadeprítomnou sociálnopolitickou identifikáciou ako „*skupina*“ s „*problémom*“ (Tremlett, McGarry, 2013). Východisková situácia, v ktorej sa Rómovia nachádzajú nepraje ich úspešnému presadeniu sa na trhu práce. Čelia nenávisti, chudobe a vysokej miere nezamestnanosti (Spirova, Budd, 2008), ktorá je trojnásobná oproti nezamestnanosti príslušníkov majority (European Union – Agency for Fundamental Rights, 2016). Mieru nezamestnanosti Rómov

naprieč Európou vidíme aj na Obrázku 2, ktorý zobrazuje podiel Rómov, ktorí boli nezamestnaní alebo bez pravidelného zamestnania počas posledných piatich rokov od uskutočnenia prieskumu (European Union Agency for Fundamental Rights, 2011). Toto zobrazenie poukazuje na všeobecnú averziu na trhu práce voči Rómom nie len na Slovensku, ale aj v ďalších európskych krajinách s rómskou menšinou. Rómovia sa taktiež stretávajú s ťažkosťami pri prístupe k základným službám vrátane zdravotníctva a primeraného vzdelania z dôvodu diskriminačných prístupov poskytovateľov služieb a zamestnávateľov (Cherkezova, Tomova, 2013).

Obrázok 2: Nezamestnaní Rómovia, ktorí sa uchádzali o zamestnanie (%)

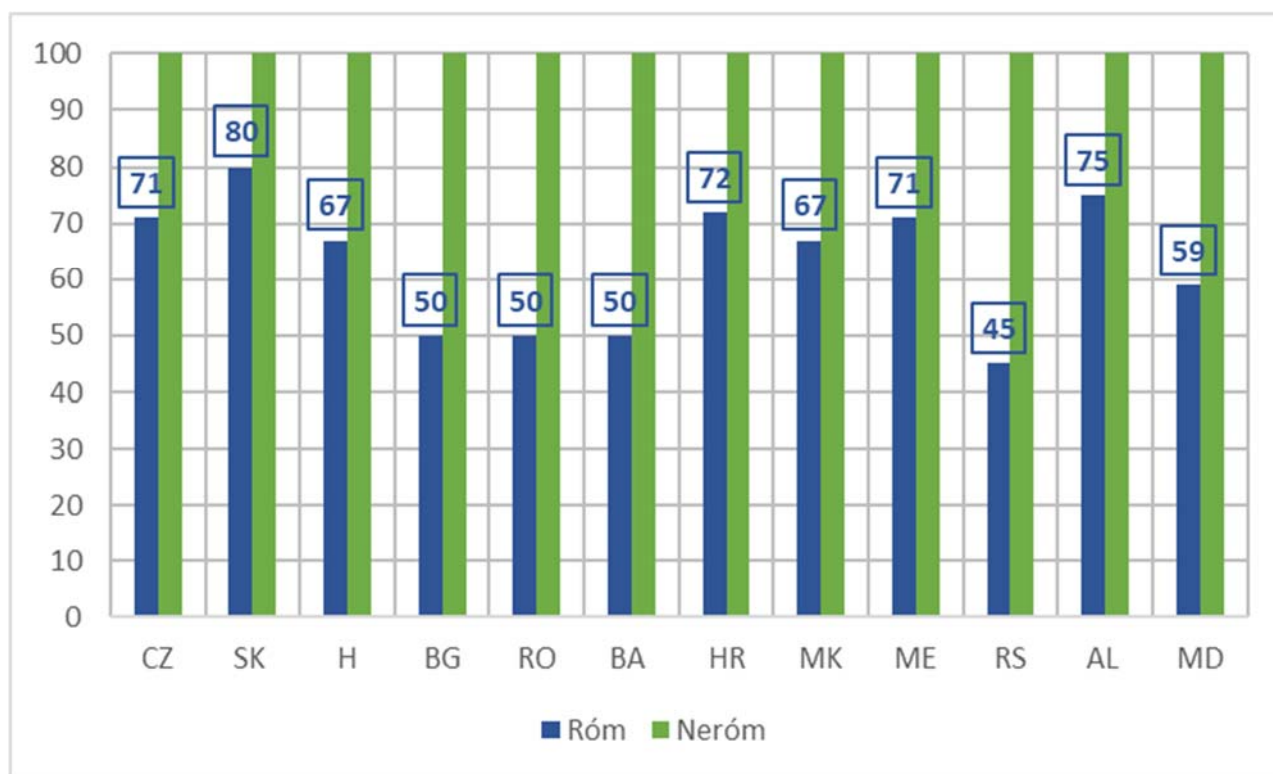

Zdroj: FRA - Survey on discrimination and social exclusion of Roma in EU, 2011

Prirodzenou reakciou chudobnej sociálnej vrstvy je snaha vymaniť sa z chudoby. Bránia im však predsudky majority. „Neochota mnohých zamestnávateľov zamestnať Rómov komplikuje veci ešte viac ... a všade rozšírený nepotizmus spolu s predsudkami voči Rómom im nedáva žiadnu možnosť, ako zlepšiť svoju životnú situáciu.“ (Kriglerová, Chudžíková, 2013, s. 185). Táto neochota zamestnávať Rómov sa prejavila aj v experimente Inštitútu finančnej politiky (IFP) (2014), v ktorom iba 17,7 % percenta rómskych uchádzačov o zamestnanie dostalo pozvánku na pohovor, v kontraste

s 40,3 % pri uchádzačoch z majority. Obdobný scenár vidíme aj pri miere odpovedania, kde iba 37,1 % uchádzačov z rómskeho etnika dostalo akúkoľvek odpoveď na zaslaný životopis v kontraste s 69,4 % uchádzačov z majority (IFP, 2014). Veľa Rómov nevidí iné východisko ako si nájsť neformálnu prácu (práca vykonávaná bez zmluvy alebo „na čierno“). Dve tretiny Rómov v Rumunsku, 57 % v Bulharsku a jedna pätina v Maďarsku a na Slovensku deklarovali neformálne zamestnanie (UNDP, 2011). Zamestnanie „na čierno“ sa ukázalo ako kľúčový prvok pri nevysvetliteľnom rozdieli v mzdách (Obrázok 3), toto však len podporuje marginalizáciu Rómov (O’Higgins, 2012). V. Messing (2013) konštatuje, že okrem nízkej mzdy je pri neformálnej práci aj absencia ochrany zdravia (zdravotné poistenie), dôchodku (sociálne poistenie) alebo bezpečnosti. Rómska komunita má oproti majorite, taktiež výrazne nižšie mzdy. Ako prezentujú údaje z Grafu 1, ktorý vychádza z prieskumov UNDP/WB/EC z roku 2011, tak v niektorých prípadoch je rozdiel v mzde až o polovicu nižší (Bulharsko, Rumunsko, Bosna a Hercegovica a Srbsko). V prípade Slovenskej republiky muž Róm zarába o 20% menej ako neróm. V prípade rómskych žien je znevýhodnenie ešte výraznejšie. Rozmedzie sa pohybuje od 30 až 60 % mediánu mzdy nerómskej ženy (O’Higgins, 2012). V prípade Rómskych žien nie sú rozdiely len etnické, ale aj rodové. Nerómky zarábajú v priemere 63 % medián nerómskej mzdy mužov, kým u rómskych žien je toto percento len 54 % (O’Higgins, 2012).

Graf 1: Porovnanie medián mesačného platu Róma a neróma muža v roku 2011 (%)

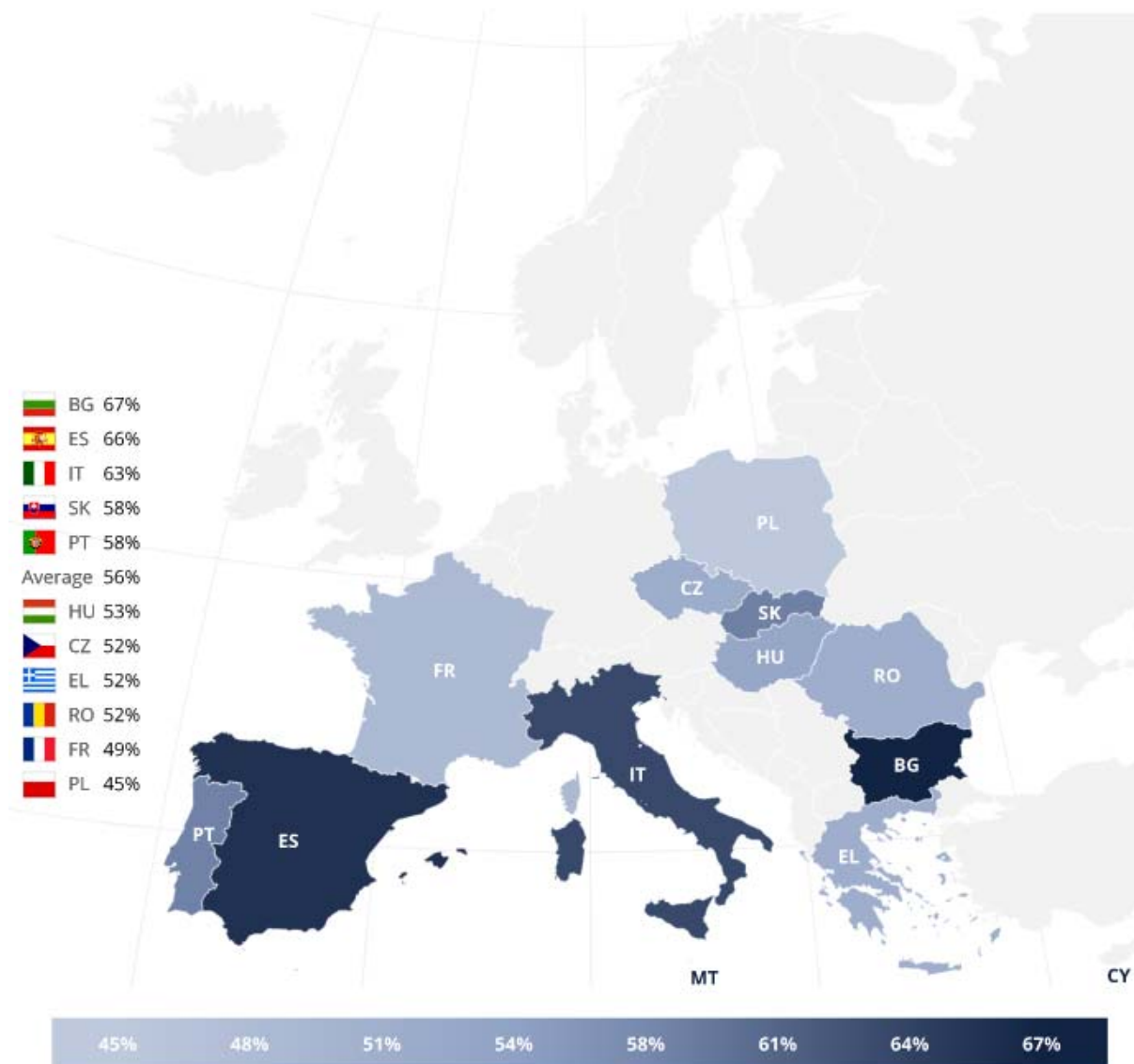

Zdroj: Upravené autormi na základe – O’Higgins (2012) – na základe UNDP/WB/EC 2011.

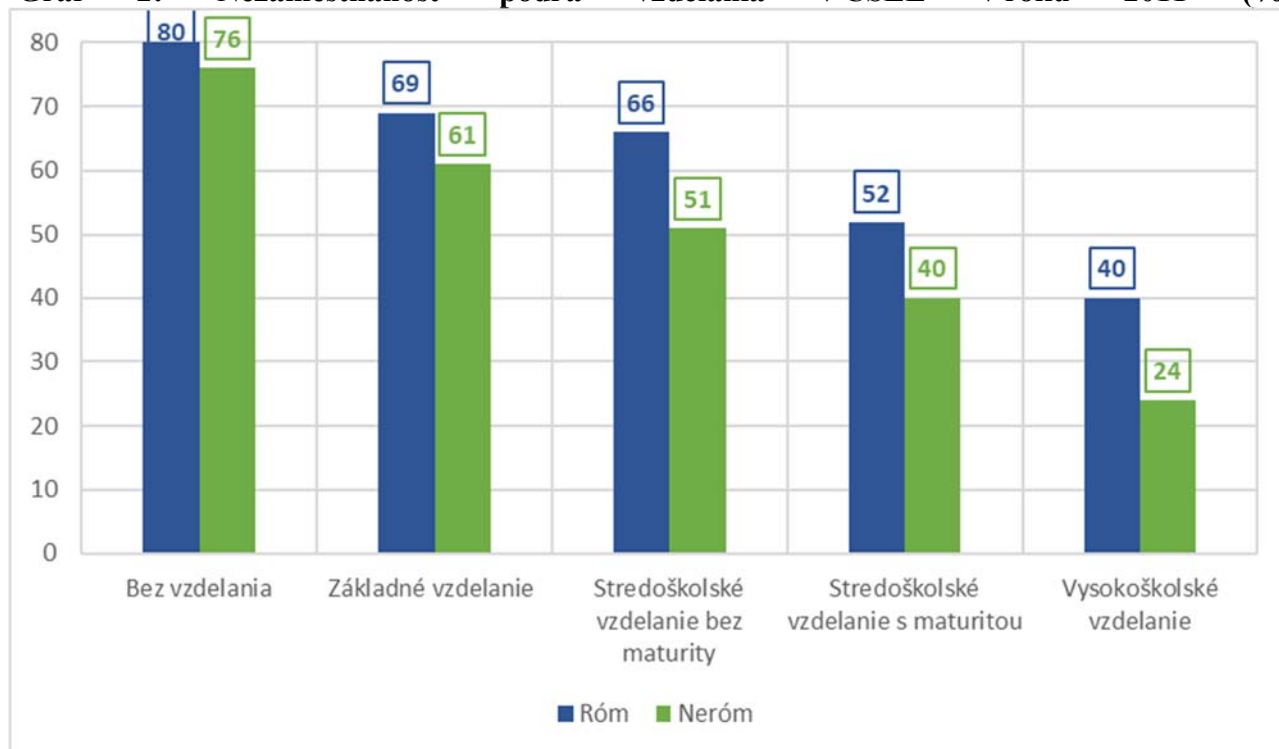
Vzdelanie je nepochybne jedným z ďalších ovplyvňujúcich faktorov, ktoré bránia uplatneniu na trhu práce. Ako ukazuje Obrázok 3, až 58 % Rómov odišlo zo školy pred dosiahnutím 16 roku života. Výskum EDUMIGROM (Szalai 2011, Messing et al 2011, Feischmidt et.al 2010 in: Messing, 2013) rozdelil dôvody nízkej vzdelanosti Rómov na: systémové (štrukturálna diskriminácia, inštitucionálna segregácia, rola skorého výberu a regionálne rozdiely v kvalite vzdelania) a inštitucionálne (prístup školy a učiteľov k etnickej diverzite a vplyv na známkovanie, étos školy, postupy a metódy výučby). O’Higgins (2010, s. 167) vo svojom výskume zistil, že diskriminácia a vzdelanie môžu byť častokrát

úzko prepojené: „Čím nižšie benefity pripadajú na vzdelanejších Rómov v zmysle zvýšenia šance nájsť si prácu a vyššej mzdy, čo má za následok diskriminácia, môžu svojim spôsobom vysvetliť nižšiu vzdelanostnú participáciu.“ Toto prepojenie môžeme sledovať aj v Grafe 2, kde je jednoznačný rozdiel pri jednotlivých stupňoch vzdelania medzi Rómami a Nerómami.

Obrázok 3: Percentuálny podiel Rómov, ktorí odišli zo školy pred dosiahnutím 16 rokov

Zdroj: FRA - Survey on discrimination and social exclusion of Roma in EU, 2011

Graf 2: Nezamestnanosť podľa vzdelania v CSEE v roku 2011 (%)

Zdroj: Upravené autormi na základe – O’Higgins (2012) – na základe UNDP/WB/EC

Ku situácii, v ktorej sa nachádzajú Rómovia, negatívne prispievajú mnohí politici, politické strany a ich diskurz, ktorý posilňuje predsudky. Rómov zneužívajú na manipuláciu verejnej mienky ako falošnú príčinu, zdroj problémov, ktorý vinia za všetky sociálne problémy (Gehring, 2013). Okrem toho sa však východisková situácia Rómov na Slovensku zhoršila prítomnosťou politickej strany ĽSNS v parlamente, ktorí Rómov dehumanizujú a označujú ich za „parazitov“ (German Sirotnikova, 2020).

V. Pracovná migrácia Rómov

Po skončení socialistických režimov sa začala migrácia východoeurópskych Rómov na západ. Po politických a ekonomických zmenách emigrácia Rómov z krajín strednej a východnej Európy prevažuje príliv migrácie, čo z nich robí čistých „donorov migrácie“ pre vysoko rozvinuté ekonomiky (Cherkezova, Tomova, 2013). Na základe teórie viacnásobnej diskriminácie musia rómski migranti pri realizácii migrácie zápasiť s faktom, že predstavujú priesečník dvoch zraniteľností a dva navzájom prekrývajúce prvky stigmatizácie. „Na základe údajov z európskeho sociálneho prieskumu je zrejmé, že „Rómovia“ sú najviac odmietanou menšinou v európskej verejnej mienke, zatiaľ čo značka „migrant“ má v mnohých krajinách tiež stigmatizované konotácie.“ (Magazzini, Piemontese, 2019, s. 27). Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že migrácia môže pre Rómov znamenať skôr presun z horšieho k horšiemu, ktorý sú ochotní podstúpiť s vidinou lepšieho života v zahraničí. Niekedy práve týmto riskom (realizovaním pracovnej migrácie) sa snažia o zabezpečenie lepšieho života pre rodinu, ktorú nechali na Slovensku (Jackson, 2008, in: Grill, 2011). Grill (2012) v tomto kontexte upozornil na pojmy „*isť hore*“ (isť smerom k naplneniu cieľa) a „*byť dole*“ (zaseknutie sa; uzavretie možností konať), ktoré sú charakteristické pre Rómske obyvateľstvo. „Rómsky výraz „*isť hore*“ sa teda implicitne vzťahuje na fyzickú mobilitu migrácie do Spojeného kráľovstva („*isť do Anglicka*“ – migrovať do), ako aj na existenčnú mobilitu.“ (Grill, 2012, s. 1274). Z čoho sa pre Rómov stáva nádej ako proces úsilia o „lepší život“, a teda aj uznanie, na ktorom tu záleží viac ako na skutočnom výsledku (Grill, 2012).

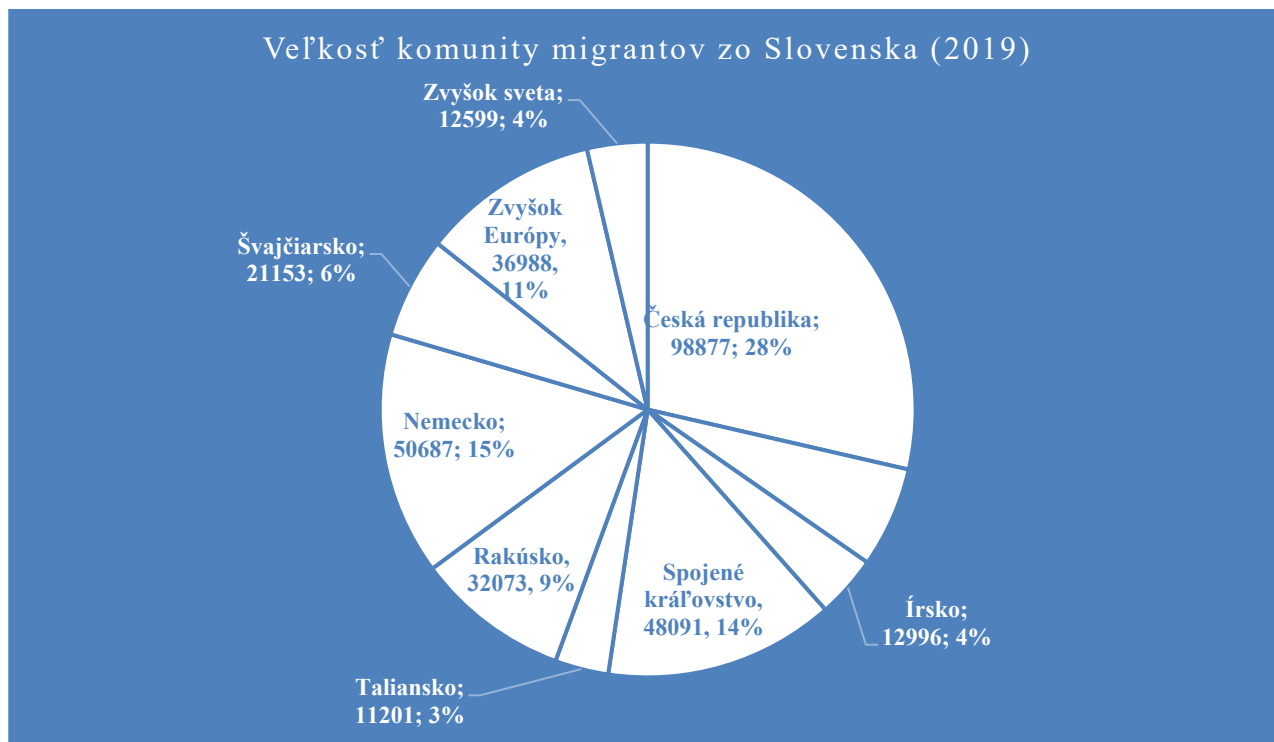

Zatiaľ čo pracovná migrácia bola pred prijatím Slovenska do Európskej únie ťažšie dostupná a Rómovia migrovali skôr s vidinou získania azylu (Vidra, 2013), rozšírenie EÚ umožnilo nie len Rómom hľadať lepší život a legálne zamestnanie v zahraničí (Engbersen et al., 2012). Dôvody pre pracovnú migráciu môžeme hľadať v idealizovaní západu a dostupnosti blahobytu a pracovných príležitostí, bez ohľadu na ich legitimitu. Nedostatok pracovných príležitostí a negatívne vyhliadky môžu Rómov zo Slovenska vytláčať a ťahať ich do zahraničia, tzv. push-pull faktory (Pantea, 2013), čo však ako konštatuje Grill (2012), je veľmi simplifikované. Rovnako ich však môže vytláčať nepriaznivé sociálno-ekonomické prostredie (Vidra et al., 2013) alebo jedným z dôvodov môže byť aj diskriminácia, kedy opisovali vo výskume od Grilla (2018) Slovensko ako krajinu, kde kvôli farbe pleti nemajú šancu.

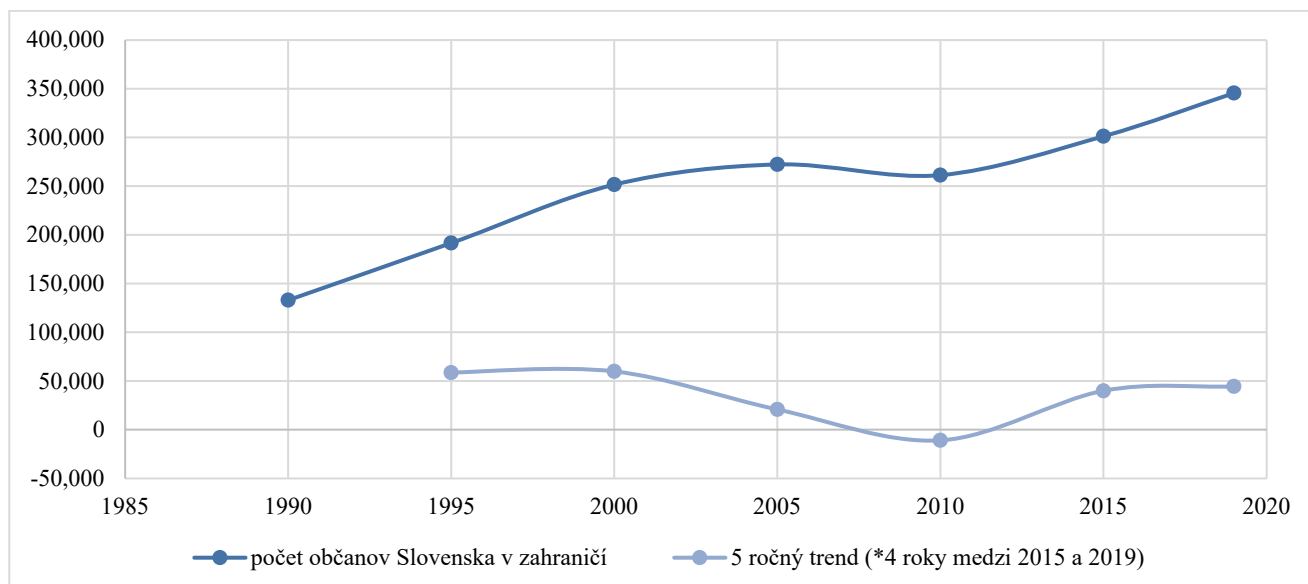
Signifikantnú rolu v kontexte migrácie majú aj komunity, ich veľkosť a sily pôsobiace na sociálne kontakty migrantov v krajine pôvodu, „... keď skupina migrantov vytvorí komunitu, pôsobiace sily majú vplyv na rast migračných tokov medzi odosielajúcou krajinou a prijímajúcou krajinou.“ (Stahl, 1995, s. 25). Medzi takéto sily patrí tlak rovesníkov a idealizovanie migrácie ako rituálu, ktorý je potrebné absolvovať na ceste za úspechom (de Haas, 2021), alebo vnímanie migrácie ako symbolu úspechu, resp. ako vhodný spôsob na útek od ponižovania majoritou (Grill, 2012). Ako hovorí teória sietí, čím viac známych majú v danej krajine, tým je pravdepodobnejšia migrácia (Massey a kol., 1993). Komunity však zohrávajú významnú úlohu pre nových migrantov v krajine destinácie, pomáhajú im vytvárať sociálne väzby s Rómami v miestnej komunite, avšak zlyhávajú v budovaní sociálnych mostov s členmi iných komunit a sociálnych prepojení s miestnou samosprávou a verejnými inštitúciami (Tileaga et al., 2019). Ako konštatuje M. Spittel (1999) jednotlivci môžu byť ovplyvnení aj hypotézou spoločnej príčiny, kedy sa vytvorí v komunitách falošný vzťah v dôsledku spoločných príčin.

Dôležité je poznamenať, že, vychádzajúc z rámca schopností a aspirácií (capabilities and aspirations) Hein de Haasa (2021), nie sú všetci Rómovia schopní migrácie. Rovnako sa však nie všetci Rómovia, ktorí sú schopní migrácie, rozhodnú migrovať, niektorí vedome využijú svoju slobodu ostať, tento rámec však rovnako ako pre minoritu, platí aj pre majoritu. Dôležité je aj to, že tí, ktorí migrujú nepatria medzi najchudobnejšiu vrstvu spoločnosti – pre nich je migrácia nedostupná (Pantea, 2013), to vidíme aj vo vyššie spomenutom rámci schopností a aspirácií (de Haas, 2021), v ktorom úroveň schopnosti migrovať ovplyvňujú aj disponibilné financie a vzdelanostná úroveň (Vidra, 2013). Migrácia je finančne náročná a chudobná vrstva spoločnosti musí v prípade, ak chce migrovať, prekonať bariéru nedostatku likvidity (McKenzie, 2017). Migruje hlavne stredná trieda – Rómovia v osadách sú vylúčení, keďže nemajú dostatok prostriedkov na realizáciu migrácie, zatiaľ čo bohatí Rómovia nemusia mať dôvod prečo, keďže migráciou môže ich kvalita života poklesnúť (Vašečka, I., Vašečka, M., 2003).

Keď ide o objem migračných tokov, v dostupnej literatúre sme nenašli kvantitatívne dáta o objeme pracovnej migrácie Rómov zo Slovenska do zahraničia. Zistiť však vieme veľkosť jednotlivých komunit migrantov zo Slovenska v zahraničí, a veľkosť migračných tokov zo Slovenska, pričom môžeme predpokladať, že výber destinácie bude tak ako pri príslušníkoch majority, tak aj pri minorite kopírovať podobné vzorce – podobne, ako faktory determinujúce migráciu za prácou, ktorým sa venujeme nižšie. Z dát Organizácie Spojených Národov (2019) vidíme na Grafe 3, že najväčšia komunita občanov Slovenska v zahraničí je v Českej republike (28 %), následne v Nemecku (15 %) a v Spojenom kráľovstve (14 %) z celkového počtu 345 683 evidovaných občanov Slovenska žijúcich v zahraničí (United Nations, 2019). Rast počtu migrantov zo Slovenska vidíme na Grafe 4. Bude však zaujímavé sledovať a skúmať zmenu veľkosti komunit migrantov zo Slovenska po zohľadnení dopadu Brexitu a pandémie Koronavírusu.

Graf 3: Veľkosť komunití migrantov zo Slovenska v zahraničí

Zdroj: vlastné spracovanie podľa United Nations, 2019 – International migration stock (Table 1 Total migrant stock at mid-year by origin and by major area, region, country or area of destination, 1990-2019)

Graf 4: Počet migrantov a veľkosť migračných tokov

Zdroj: vlastné spracovanie podľa United Nations, 2019 – International migration stock (Table 1 Total migrant stock at mid-year by origin and by major area, region, country or area of destination, 1990-2019)

Dôležité je však poznamenať, že dôvody, ktoré vedú Rómov k pracovnej migrácii sa podľa výskumu autoriek Cherkezova a Tomova (2013) neodlišujú od dôvodov, ktoré k pracovnej migrácii vedú

majoritnú spoločnosť. Autorky sformulovali hlavné faktory, ktoré vedú k migrácii, pričom ich pozornosť bola venovaná Rómom migrujúcim do Francúzska:

1. Lepšia šanca na nájdenie zamestnania (19 %).
2. Lepšia platená práca/lepšie podmienky v zamestnaní (16 %).
3. Lepšie podmienky na život (zdravotná a sociálna starostlivosť, politická situácia) (9 %).
4. Migrácia kvôli rodine, priateľom alebo kvôli manželstvu (6 %).
5. Menej diskriminácie/rasizmu (5 %).

Lepšia šanca na nájdenie si zamestnania bola aj hlavným zistením výskumu Castle-Kaněrovej (2002), kde bol výskum zameraný na pracovnú migráciu Rómov zo Slovenska do Česka. To, že sa faktory, ktoré k migrácii vedú majoritu neodlišujú od motivácie väčšiny migrantov nám dokazuje fakt, že sa migračné správanie rómskej minority neodlišuje od správania majority, pričom na Slovensku a v Albánsku je hlavnou motiváciou migrujúcich Rómov lepšia šanca na nájdenie zamestnania (Cherkezova, Tomova, 2013).

VI. Záver

Cieľom článku bolo kriticky analyzovať vedeckú diskusiu študujúcu a skúmajúcu pracovnú migráciu Rómov na Slovensku. Poukázali sme na súčasnú situáciu a snahy o integráciu Rómov v rámci EÚ, ktoré sa nepreukázali ako úplne úspešné. Venovali sme sa súčasnej sociálno-ekonomickej situácii, s ktorou sa musia Rómovia vysporiadať ako v spoločnosti, tak aj na trhu práce. Na záver sme zhodnotili pracovnú migráciu Rómov, kde sme sformulovali súčasné trendy a poukázali na komplexnosť dôvodov migrácie, ktoré nemožno simplifikovať.

Dôvody, ktoré bránia Rómom v prístupe na trh práce úzko súvisia so vzdelaním a diskrimináciou, ktoré sa však môžu navzájom dopĺňať a ešte výraznejšie prehlbovať prekážku na pracovnom trhu. Neochota zamestnávateľa prijať Rómov na pracovné miesto podporuje trend hľadania práce na tzv. „šedom trhu“. Existencia neformálnych prác im dáva niekedy jedinou možnosť sa zamestnať avšak za horších podmienok ako je nižšia mzda a neposkytovanie základných zdravotných a sociálnych služieb. Prekážky však nekotvia len v etnickej diferenciácii, ale aj rodovej, ktorá sa odrazila pri ešte náročnejšej úlohe rómskych žien na trhu práce a taktiež výrazne nižšej mzdy. Ako nám prezentuje teória viacnásobnej diskriminácie, tak rómska menšina, špecificky rómske ženy je skutočne z jednou skupín obyvateľstva, ktorá stojí na prieseku niekoľkých zraniteľností, ktoré im neul'ahčujú pôsobenie na trhu práce (Magazine, Piemontese, 2019).

Motivácia Rómov migrovať za prácou sa ukázala ako veľmi komplexný proces, ktorý jednoznačne nemožno zjednodušiť jedným dôvodom alebo odpoveďou. Realizácia migrácie úzko súvisí s prostriedkami na jej realizáciu ako vzdelanie a financie, čo môže výrazne ovplyvniť aj konečné rozhodnutie osoby, či bude migrovať (de Haas, 2021). Dôvody na migráciu súvisia s nepriaznivou sociálno-ekonomickou situáciou, diskrimináciou alebo len s motiváciou na nájdenie si zamestnania (tým sa neodlišujú od majority). Migráciu však môžeme taktiež vnímať ako snahu o aktívne pretváranie svojej budúcnosti – „*íst' hore*“, čo sa však nie vždy musí stať úspešným. Úspešnými sa však v rámci komunity stávajú pozitívne príklady, ktoré môžu započat' tradíciu tohto procesu (de Haas, 2021), čo výrazne zvyšuje aj objem. V prípade úspešnej migrácie sa môže komunita v zahraničí rozrásť a vytvoriť rituál realizovania migrácie, ktorý prezentovala teória sietí a teória aspirácií a schopností (Massey, et. al. 1993; de Haas, 2021). Rómovia majoritnej spoločnosti nastavujú svojou migráciou zrkadlo – zrkadlo netolerance, neakceptácie, odsudzovania a segregácie na okraj spoločnosti a spoločenského záujmu. Práve komplexnosť spomínaných motivácií alebo dôvodov nám utvára obraz o pracovnej migrácii Rómov.

Pod'akovanie / Financovanie

Článok vznikol ako súčasť projektu VEGA 2/0079/21 Príčiny a dôsledky nerovností na trhu práce (v kontexte Corona pandémie na Slovensku).

Literatúra

Brozovicova, K., Fabo, B., Kahanec, M., & Messing, V. (2013). *Overview of the Labor Market Situation of Low-Educated and Roma Population and Regulations Affecting their Employment*. NEUJOBS.

Brüggemann, C., & Friedman, E. (2017). The decade of Roma inclusion: Origins, actors, and legacies. *European Education*, 49(1), 1-9.

Cahn, C., & Guild, E. (2010). *Recent Migration of Roma in Europe*. Organisation for Security and Co-operation in Europe. Commissioner for Human Rights.

Cangár, J., Kotvanová, A., & Szép, A. (2003). Depiction of the Roma in the Media. In Michal Vašečka, M., Jurásková, M., Nicholson, T. (eds.). *Čačipen pal o Roma (A Global Report on Roma in Slovakia)* (1st ed). Bratislava: Institute for Public Affairs.

Castle-Kanerová, M. (2002). Migration and poverty: the case of the Slovak Roma. *Social policy and society*, 1(2), 161-168.

Cohen, R. (2020). *Sťahovanie ľudstva – Od praveku až po súčasnosť*. Bratislava: Ikar.

de Haas, H. (2021). A theory of migration: The aspirations-capabilities framework. *Comparative Migration Studies*, 9(1), 8.

Engbersen, G., Okólski, M., Black, R., & Panfíru, C. (2012). Introduction. In: Engbersen, G., Okólski, M., Black, R., & Panfíru, C. (eds.). *Working out a way from East to West: EU enlargement and labour migration from Central and Eastern Europe* (1st ed.). Amsterdam: Amsterdam University Press.

European Commission. (2021). *European Commission: Roma in the EU*. Dostupné z https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu_en (15.4.2022).

European Union & Agency for Fundamental Rights. (2016). *Chudoba a zamestnanosť: Situácia Rómov v 11 členských štátoch EÚ: prieskum zameraný na Rómov: kľúčové údaje*. Publications Office. . Dostupné z <http://bookshop.europa.eu/uri?target=EUB:NOTICE:TK0113754:SK:HTML> (18.10.2021)

European Union Agency for Fundamental Rights. (2011). *Survey on discrimination and social exclusion of Roma in EU* (2011). European Union Agency for Fundamental Rights. Dostupné z <https://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-discrimination-and-social-exclusion-roma-eu-2011> (15.4.2022)

Friedman, E. (2015). Introduction to the special issue "Talking about Roma: Implications for social inclusion". *Social Inclusion*, 3(5), 1-4.

Gehring, J. S. (2013). Free Movement for Some: The Treatment of the Roma after the European Union's Eastern Expansion. *European Journal of Migration and Law*, 15(1), 7–28.

Grill, J. (2011). From street busking in Switzerland to meat factories in the UK: a comparative study of two Roma migration networks from Slovakia. In Kaneff, D., Pine, F. (eds.). *Global Connections and emerging inequalities in Europe: perspectives on poverty and transnational migration* (1st ed). London: Anthem Press.

- Grill, J. (2012). 'Going up to England': Exploring Mobilities among Roma from Eastern Slovakia. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(8), 1269–1287.
- Grill, J. (2018). 'In England, they don't call you black!' Migrating racialisations and the production of Roma difference across Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(7), 1136-1155.
- Cherkezova, S. & Tomova, I. (2013). *An Option of Last Resort? Migration of Roma and non-Roma from CEE Countries*. Bratislava: UNDP Europe.
- Inštitút finančnej politiky MF SR (2014). 30. *Unemployment in Slovakia (november 2014)*. Dostupné z <https://www.mfsr.sk/sk/financie/institut-financnej-politiky/publikacie-ifp/ekonomicke-analyzy/30-unemployment-slovakia-november-2014.html> (18.10.2021)
- Jovanovic, Z. (2015). *Why Europe's "Roma Decade" Didn't Lead to Inclusion*. Dostupné z: <https://www.opensocietyfoundations.org/voices/why-europe-s-roma-decade-didn-t-lead-inclusion> (30.10.2021)
- Kriglerová, E. G., & Chudžíková, A. (2013). "There is no life here" Migration of Roma from Slovakia to Canada. In Vidra, Z. (eds.). *Roma Migration to and from Canada: The Czech, Hungarian and Slovak Case* (1st ed). Budapest: Center for Policy Studies, Central European University.
- Liégeois, J. P. (1997). *Rómovia, Cigáni, Kočovníci*. Bratislava: Informačné a dokumentačné stredisko o Rade Európy.
- Magazzini, T., & Piemontese, S. (2019). *Constructing Roma migrants: European narratives and local governance*. Springer Nature.
- Marcinčinová, E. (2014). *Rómovia na trhu práce*. Bratislava: CEIT.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and development review*, 19(3), 431-466.
- Matlovič, R. (2005). *Geografia obyvateľstva Slovenska so zreteľom na rómsku minoritu*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- McKenzie, D. (2017). Poverty, Inequality, and International Migration: Insights from 10 Years of Migration and Development Conferences. *Revue d'économie Du Développement*, 25(3), 13-28.
- Michaeli, E., Matlovič, R., & Klamár, R. (2003). Vybrané aspekty štruktúry rómskej komunity v niektorých regiónoch východného Slovenska. *Zborník štúdií grantu VEGA*, 1(0493), 03.
- O'Higgins, N. (2012). *Roma and non-Roma in the labour market in Central and South Eastern Europe*. Bratislava: UNDP.
- O'Higgins, N. (2010). "It's not that I'm a racist, it's that they are Roma": Roma discrimination and returns to education in South Eastern Europe. *International Journal of Manpower*, 31 (2), 163-187
- Pantea, M. C. (2013). Social ties at work: Roma migrants and the community dynamics. *Ethnic and Racial Studies*, 36(11), 1726–1744.
- Radičová, I. (2001). Chudoba Rómov vo vzťahu k trhu práce v Slovenskej republike. *Sociológia*, (5), 439-456.
- Rusnáková, J., & Rochovská, A. (2016). Sociálne vylúčenie, segregácia a životné stratégie obyvateľov rómskych komunít z pohľadu teórie zdrojov. *Geografický časopis*, 68(3), 227-243.
- Spirova, M., & Budd, D. (2008). The EU Accession Process and the Roma Minorities in New and Soon-to-be Member States. *Comparative European Politics*, 6, 81–101.

- Spittel, M. (1999). *Testing network theory through an analysis of migration from Mexico to the United States*. Wisconsin: Center for Demography and Ecology – University of Wisconsin-Madison.
- Stahl, C. W. (1995). Theories of International Labor Migration: An Overview. *Asian and Pacific Migration Journal*, 4(2-3), 211-232.
- Širotníková, M. G. (2020). *As pandemic grows, Slovak media struggle to fight the infodemic*. International Press Institute.
- Štatistický úrad SR (2020) *Štatistické pojmy – medián*. Dostupné na <https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/services/statsimple/statterms!/ut/p/> (25.7.2022)
- Tileaga, C., Aldridge, J., & Popoviciu, S. (2019). *Drivers of Roma migration: Understanding migration in politically uncertain times*. Loughborough: Loughborough University and Ruhama Foundation.
- Tomšík, R. (2017). *Kvantitatívny výskum v pedagogických vedách: Úvod do metodológie a štatistického spracovania*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Tremlett, A., & McGarry, A. (2013). *Challenges facing researchers on Roma minorities*. European Centre of Minority Issues
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs. Population Division (2019). *International Migrant Stock 2019* (United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2019). Dostupné z <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp> (31.10.2021)
- Vašečka, I., & Vašečka, M. (2003). Recent Romani Migration from Slovakia to EU Member States: Romani Reaction to Discrimination or Romani Ethno-Tourism?. *Nationalities Papers* 31(1), 27–45.
- Vidra, Z. (2013). *Roma migration to and from Canada: The Czech, Hungarian, and Slovak case*. Budapest: Center for Policy Studies, Central European University.